

Шевчук О. Р.,*orcid.org/0000-0001-6453-355X**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права**юридичного факультету**Західноукраїнського національного університету***Кузь Т. В.,***orcid.org/0000-0002-6854-9230**викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права**юридичного факультету**Західноукраїнського національного університету*

ПОРЯДОК ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ – ЧЛЕНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. Наукову статтю присвячено розкриттю особливостей міжнародно-правового регулювання процесу реєстрації та розірвання шлюбу в країнах ЄС та в Україні. У роботі міститься теоретико-прикладний аналіз питань, пов'язаних із державним регулюванням процесу укладення та припинення шлюбу. У статті розкривається правова природа шлюбу, проведено аналіз порядку та умов вступу громадян у шлюб, а також проблем визнання шлюбу недійсним або неукладеним, розірвання шлюбу органами державної реєстрації актів цивільного стану, а також судовими органами.

На підставі дослідження наукових праць учених різних країн та історичних періодів та аналізу законодавства у сфері правового регулювання укладення та припинення шлюбу сформульовано висновки і пропозиції щодо вдосконалення положень чинного адміністративного законодавства, яке регулює процес реєстрації та розірвання шлюбу. Відносини між подружжям у шлюбі мають особистий і майновий характер. При цьому в законодавстві і судовій практиці особистим стосункам приділяється менше уваги, ніж майновим. Законодавство більшості країн проголошує принцип рівноправності подружжя у шлюбі. Жінка може взяти прізвище чоловіка або зберегти дівоче прізвище. У ФРН кожен із подружжя сам вирішує під час укладення шлюбу питання про зміну свого прізвища, а якщо вони не дійшли згоди, загальним прізвищем є прізвище чоловіка. Привілейована роль особистого імені чоловіка традиційно спостерігається в Англії, у Франції та деяких інших країнах. Сімейне право відмовляється від традицій незаперечної влади чоловіка в сім'ї, в тому числі у виборі місця проживання подружжя.

Співавтори доводять висновку, що у світі є безліч форм шлюбів, але не усі вони є визнаними на законодавчому рівні. Широке правове визнання отримали фактичні шлюби та одностатеві шлюби, що не виключає ймовірність подальшого закріплення й інших форм шлюбних відносин. Як особливий правовий інститут, шлюб у нормативно-правових актах різних країн здебільшого розглядається як договір, статус, партнерство або союз, проте, незалежно від базової концепції, наслідком укладення шлюбу буде встановлення особливих шлюбних правовідносин.

Ключові слова: шлюб, умови вступу в шлюб, укладення шлюбу, перешкоди до реєстрації шлюбу, акти цивільного стану, реєстрація шлюбу, розірвання шлюбу.

Постановка проблеми. Нині у світі нівелюються традиційні положення інституту шлюбу. Спостерігається небажання пар офіційно реєструвати відносини, зростання незареєстрованих стосунків, підвищення позашлюбної народжуваності, збільшення числа розлучень і повторних шлюбів. На зміну формі шлюбу, що формувалася тисячоліттями як моногамний зв'язок чоловіка й жінки, приходять нові квазішлюбні союзи: зареєстроване партнерство, соціально-економічне партнерство, довічне партнерство, цивільне партнерство.

При всьому розмаїтті правового регулювання шлюбу в ЄС у ньому присутня певна спільність використовуваних прийомів організації правових зв'язків, оскільки протягом століть правом сприймалися найбільш доцільні та перевірені практикою людського спілкування етичні правила взаємин у сім'ї.

Враховуючи вищенаведене, варто визнати, що сьогодні базовим завданням українських законотворців є формування такого законодавства, яке б максимально детально відображало та регламентувало всі сімейні питання та конфлікти, що виникають на практиці. Для цього потрібно вдало поєднати столітні національні традиції та виклики сучасності. Також існує необхідність у теоретичному дослідженні нормативно-правових підстав створення сім'ї, дослідженні правових підстав формування сім'ї та особливостей визнання цих підстав за законодавством України та членів ЄС, що зумовлює актуальність вибраної теми наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам, пов'язаним із дослідженням правових підстав формування сім'ї, зокрема інституту шлюбу, аналізу конфліктів, що виникають із сімейних правовідносин, присвятили свої праці науковці у сфері адміністративного та сімейного права, такі як: В. Ватра, Ní Shúilleabháin, В. Гопанчук, О. Дзера, Wysocka-Bar, A. Dutta, Л. Липець, Гегель, О. Stefankova, Basedow, J., Rühl, G., Ferrari, F., de Miguel Asensio.

Метою статті є проведення нових теоретичних досліджень правових підстав укладення шлюбу, розроблення пропозицій, спрямованих на подальше вдосконалення законодавства України у сфері регламентації сімейних правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я – осередок суспільства, тому держава не може залишатися байдужою до формування шлюбно-сімейних відносин і має дбати про правильний і гармонійний розвиток сім'ї та законодавче оформлення шлюбно-сімейних відносин.

Шлюб може бути в різній формі: у громадянській – у Франції, ФРН; в цивільній або релігійній – в Англії, Іспанії; переважно в релігійній формі – в Італії. Шлюбно-сімейні відносини цих країн регулюються цивільним законодавством [1; с. 2493].

Як зазначає П. Мостовик (*Mostowik, P., 2016*), правові наслідки породжує в одних країнах тільки цивільний шлюб, зареєстрований державними органами; в інших – рівною мірою як цивільний, так і церковний шлюб; у третіх – лише церковний [2]. У католицьких країнах, таких як Італія, Іспанія, укладення шлюбу в церковній формі передбачає обов'язкове наступне повідомлення державних органів, що відбулася церковна церемонія одруження. Обов'язковий цивільний шлюб після його реєстрації може бути за бажанням подружжя доповнений церковним обрядом, як зазначає В. Пйоджек (*Golaczyński, J., Popiolek, W (2019)*) [3; с. 105].

Формально вступ у шлюб подружжя є справою добровільною, однак нерідко шлюби укладаються під впливом матеріальних обставин. Крім фактичних шлюбів із розрахунку, в деяких країнах (Італія, Іспанія) релігійні норми прямо дискримінують жінок під час вступу в шлюб.

Процедура оформлення шлюбу неоднакова в різних країнах, але в багатьох країнах, зокрема в Іспанії, вона складається з двох частин: підготовчої та основної. На першому етапі проводиться оприлюднення, що забезпечує гласність шлюбу і надає зацікавленим особам можливість заявити про свої заперечення. Процедура оголошення виражається в доведенні до загального відому імен молодят (або в церкві під час недільних служб, або в державному органі, уповноваженому на реєстрацію шлюбів) шляхом вивішування на видному місці інформації про передбачуваний шлюб із відомостями про майбутні подружжя. У деяких країнах, зокрема в Іспанії, як виняток допускається «таємний» шлюб, тобто шлюб без попереднього оголошення [4; с. 57].

В інших країнах замість оголошення може бути отримано дозвіл церковної (Італія) або цивільної влади, що здійснюють реєстрацію шлюбів (Англія). В окремих країнах шлюб передують заручини, тобто договір про майбутній вступ у шлюб.

Безпосередньо шлюб укладається публічно, у присутності свідків. При церковній формі шлюб зазвичай повинен бути укладений у церкві, в якій вироблено «оприлюднення», або в зазначеній ліцензії на шлюб. За загальним правилом одруження здійснюється в присутності обох сторін. Представництво під час укладення шлюбу допускається в окремих країнах лише як виняток.

Законодавство і практика західних країн передбачає комплекс умов, необхідних для укладення шлюбу. Найбільш важливі умови укладення шлюбу полягають у такому: 1) добровільність вступу в шлюб; 2) досягнення певного віку осіб, які вступають у шлюб; 3) відсутність стану осіб у шлюбі; 4) ступінь споріднення осіб, які вступають у шлюб.

У різних країнах вік молодят коливається від 15 років (для жінок у Франції) до 19 років. Якоїсь загальної закономірності у віці шлюбного повноліття немає. Є лише приватні. Наприклад, різний вік для чоловіків і жінок, зниження цього віку в деяких країнах (так, у Франції, Англії та ФРН шлюбний вік для чоловіків був зменшений з 21 року до 18 років).

У конкретних випадках можливе зниження шлюбного віку у разі наявності серйозних причин за рішенням компетентних органів: суду, прокуратури, міністра юстиції [5; с. 171].

Незважаючи на можливість досить раннього оформлення шлюбу, молоді люди в західних країнах не поспішають нею скористатися: якщо раніше у віці до 20 років виходила заміж кожна третя англійка, то тепер – кожна п'ята. Більшість англійців одружуються і виходять заміж у віці 25–30 років. Причини: безробіття, відсутність самостійного житла та інші проблеми.

Сучасне сімейне право західних країн базується на принципі моногамії, тобто союзу одного чоловіка з однією жінкою. У Південно-Західній Європі явно переважає католицизм; в Північно-Західній панує протестантизм. В Італії, Іспанії і частково Франції шлюб віднесений церквою до числа таїнств – священних дій, через які таємно, невидимим чином людині передається рятівна сила Бога. Італія й Іспанія формально належать до групи країн, де укладення шлюбу можливе як у цивільній, так і в церковній формі, але фактично панує церковна форма. В Італії католиками є 98,8% громадян, і 19 із 20 шлюбів укладаються в церкві.

Розлучення в католицьких країнах завжди було найгострішою проблемою. У більшості з них інститут розірвання шлюбу був введений лише в останні 30 років.

В основі італійського та іспанського законів лежить концепція поступового розірвання шлюбу, що підрозділяється на дві стадії: спочатку суддя санкціонує роздільне проживання подружжя, і лише після закінчення його терміну, встановленого законом, впевнившись у марності спроб примирення наречених, він виносить рішення про розлучення. Терміни роздільного проживання подружжя досить значні, зазвичай вони становлять кілька років. У протестантизмі мирянам розлучення дозволене.

Зазвичай наречені не перебувають у спорідненні, проте їх певна спорідненість не виключається. Тому закон встановлює межі спорідненості. Існуюча в усіх цивілізованих країнах заборона шлюбів між близькими родичами пояснюється як фізіологічними, так і моральними обмеженнями. У Франції допускаються шлюби між дядьками і племінницями, тітками і племінниками. Родинні шлюби часто мають на меті концентрацію сімейного майна [6; с. 145].

У Франції заборонені шлюби між родичами за життя особи: наприклад, чоловік за життя свого сина не може одружитися на його колишній дружині.

Останнім часом законодавством низки країн регламентується умова вступу в шлюб осіб, що належать до однієї статі. Часто питання про можливість укладення такого шлюбу вирішується компетентним органом, наприклад в Англії – судом, а в Італії – прокуратурою.

Заборони на вступ у шлюб різні, в тому числі за станом здоров'я: венеричні та душевні захворювання за законодавством Англії. Заборона жінці вступати в новий шлюб після смерті чоловіка, розлучення або визнання шлюбу недійсним протягом встановленого в законі терміну: у Франції – 300 днів, у ФРН –

10 місяців. Заборона на шлюб без спеціального дозволу церковної влади існує в Іспанії для священнослужителів.

Шлюб припиняється внаслідок: розлучення; визнання його недійсним через недотримання установлених умов його укладення; смерті або оголошення померлим одного з подружжя. У більшості країн існує принцип свободи розлучення. Порівняно недавно можливість розірвання шлюбу встановлена в Італії (1970 р.), і в Іспанії (в 1981 р.) [7; с. 187].

У Англії та ФРН підставою для розлучення є розпад шлюбу. Свідченням розпаду шлюбу може бути: тривале роздільне проживання подружжя; серйозні розбіжності між подружжям; подружжя зрада, після якої спільне життя для іншого нестерпне; жорстоке поводження; зловживання алкоголем; втеча з дому тощо. У Франції, крім розпаду сім'ї, шлюб може бути розірвано також внаслідок припинення спільного життя: коли сторони не живуть разом протягом останніх шести років або коли один із подружжя страждає психічним захворюванням і можливість відновлення сімейного життя малоімовірна (ст. 237–241 ЦК Франції) [8].

Таким чином, в західних країнах чітко проявляється тенденція відступу від традиційного принципу «провини» і переходу до більш ліберального розуміння розлучення як факту припинення шлюбу. При цьому порушення чоловіком подружньої вірності у Франції не є підставою для розлучення. Процедура розлучення у ФРН вимагає обов'язкової участі адвокатів.

Безпосередньо рішення про розлучення приймають суди або органи реєстрації актів цивільного стану. В Англії та у Франції допускається розірвання шлюбу, а рішення про розлучення, роздільне проживання використовується як проміжна стадія перед розлученням.

Головною підставою розлучення за чинним законодавством Німеччини є розпад сім'ї. Для суду не настільки важливі причини розлучення, оскільки головною метою є встановити сам факт припинення сімейних відносин. У зв'язку з цим, згідно з німецьким законодавством, обов'язковою умовою для розірвання шлюбу є факт роздільного проживання протягом як мінімум одного року. Роздільним вважається проживання, якщо чоловік і дружина не ведуть спільне господарство і не перебувають у подружньому зв'язку одне з одним. Період роздільного проживання починається з подачі заяви про розлучення через свого адвоката або переїзду на іншу квартиру, в тому числі до нового партнера, і закінчується набранням законної сили рішенням суду про розлучення.

Розірвання шлюбу тягне комплекс важливих правових наслідків не тільки для колишнього подружжя, але і для їхніх дітей. Наслідки розлучення можуть регламентуватися подружжям у договорі.

Є також і проблеми особистого характеру, зокрема збереження спільного прізвища або повернення до дошлюбного прізвища. Нині законодавство більшості країн встановлює для чоловіка і жінки обов'язок надавати одне одному матеріальну допомогу. При цьому враховуються такі фактори, як стан здоров'я, вік, рівень життя протягом шлюбу, матеріальні потреби, теперішнє і майбутнє фінансове становище колишнього подружжя.

Зазвичай вважають, що низька кількість розлучень свідчить про стабільність сім'ї. Однак не можна не враховувати об'єктивних причин подібної стабільності. Наприклад, за даними

статистики, на сто шлюбів в Англії в рік припадає лише 3 розлучення – в два рази менше, ніж у США.

Відносини між подружжям у шлюбі мають особистий і майновий характер. При цьому в законодавстві і судовій практиці особистим стосункам приділяється менше уваги, ніж майновим. Законодавство більшості країн проголошує принцип рівноправності подружжя у шлюбі. Жінка може взяти прізвище чоловіка або зберегти дівоче прізвище. У ФРН кожен із подружжя сам вирішує під час укладення шлюбу питання про зміну свого прізвища, а якщо вони не дійшли згоди, загальним прізвищем є прізвище чоловіка. Привілейована роль особистого імені чоловіка традиційно спостерігається в Англії, у Франції та деяких інших країнах. Сімейне право відмовляється від традицій незаперечної влади чоловіка в сім'ї, в тому числі у виборі місця проживання подружжя [9; с. 161].

Цивільний кодекс низки країн обмежується питаннями загального прізвища подружжя, їх обов'язком спільного проживання, співпраці і взаємної допомоги, права анулювання договору між подружжям і питаннями майнових відносин між ними.

Найбільш детально законодавством більшості країн регулюються майнові правовідносини подружжя. Вони стосуються режиму їхнього майна та порядку управління і розпорядження ним. Існують три основні види правового режиму майна подружжя: спільний, роздільний та змішаний режим (іноді останній називають режимом «відкладеної спільності»). Юридичною підставою застосування того чи іншого режиму може бути або шлюбний договір, або сам закон. Як шлюбний договір, так і закон може передбачати будь-який із трьох названих режимів майна подружжя. Режим свого майна зазвичай регламентують у шлюбних договорах заможні подружжя. У шлюбному договорі може бути визначений статус як дошлюбного майна чоловіка і дружини, так і майна, нажитого в шлюбі, а також майнові санкції в разі розлучення.

Легальний режим спільного майна подружжя передбачає законодавство Франції та Іспанії; режим роздільності – законодавство Англії; змішаний режим існує у ФРН. Режим роздільності означає, що кожному з подружжя належить не тільки дошлюбне майно, але і майно, нажите в шлюбі на власні кошти. Режим «відкладеної спільності» означає, що в період перебування у шлюбі подружжя розпоряджається майном окремо, а в разі розлучення їх майно стає загальним і ділиться порівну.

Деякі відмінності існують і в порядку управління майном подружжя. Загальним майном нерідко керує чоловік. Однак, наприклад, розпорядження нерухомістю здійснюють обоє. Інколи закон прямо передбачає рівні права подружжя на управління майном. Традиційний принцип взаємного матеріального змісту подружжя виражається насамперед в обов'язку чоловіка утримувати дружину, незалежно від ступеня її працездатності та наявності власних джерел засобів існування. В міру перегляду основних положень сімейного права змінюється і принцип змісту в бік взаємності подружньої участі. «Чоловік і дружина зобов'язані кожен вносити свій вклад в утримання сім'ї згідно зі своїми можливостями» (ЦК Франції) [8]. Водночас в англійському праві загалом зберігається традиційний підхід: забезпечення дружини всім необхідним і надання їй утримання є одним з основних обов'язків чоловіка.

Значну увагу сімейне право приділяє відносинам між батьками і дітьми. Ці відносини виникають як у шлюбі (народження

і виховання дітей), так і після його розірвання (сплата аліментів). Походження дитини, народженої в шлюбі, встановлюється шляхом реєстрації новонародженого із зазначенням його батька і матері (за спільною заявою подружжя). Встановлення батьківства дітей, народжених поза шлюбом, здійснюється шляхом вступу батьків у шлюб після їх народження, а також на підставі добровільної заяви батька або в судовому порядку (Франція, ФРН).

За законодавством країн Західної Європи, з моменту народження дитини батьки набувають владу над нею (Франція, ФРН, Іспанія, Італія тощо). З огляду на це батьки вправі вимагати від дітей поваги, шанування і слухняності, наприклад, не можна дітям залишати будинок без дозволу батьків. Крім того, у необхідних випадках батьки мають право звертатися до державних органів, включаючи суд, за допомогою у вихованні дітей або їх поверненні додому. Водночас батьківська влада пов'язана з обов'язками «годувати, утримувати і виховувати своїх дітей» (ЦК Франції), а також бути їх представниками [8].

Як і батьківську владу, так і охорону рівною мірою здійснюють обоє батьків, а щодо позашлюбних дітей – їх матері. Батьки зобов'язані лише сплачувати аліменти. Багато західноєвропейських країн не приєдналися до Європейської конвенції щодо легалізації статусу дітей, народжених поза шлюбом (15 жовтня 1975 г.), згідно з якою позашлюбна дитина має ті ж права спадкування після батька і матері, а також після родичів батька і родичів матері, що і дитина, народжена в шлюбі [10].

Висновки. Під час наукового дослідження розглянуто систему правового регулювання процесу укладення шлюбу методом порівняння із законодавством країн членів ЄС, оскільки у світі існує безліч форм шлюбів, але не всі вони є визнаними на законодавчому рівні. Широке правове визнання отримали фактичні шлюби та одностатеві шлюби, що не виключає ймовірність подальшого закріплення й інших форм шлюбних відносин. Як особливий правовий інститут, шлюб у нормативно-правових актах різних країн здебільшого розглядається як договір, статус, партнерство або союз, проте, незалежно від базової концепції, наслідком укладення шлюбу буде встановлення особливих шлюбних правовідносин.

Література:

1. Stefankova, N.: Slovakia. In: Basedow, J., Rühl, G., Ferrari, F., de Miguel Asensio, P. (eds.) *Encyclopedia of Private International Law. National Reports*, vol. 3, pp. 2492–2503. Edward Elgar, Cheltenham Glos (2017)
2. Mostowik, P.: O uzasadnionych powodach nieprzystąpienia Polski do rozporządzeń UE nr 2016/1103 i 2016/1104 dotyczących wewnętrznych i zewnętrznych relacji małżonków i rejestrowanych partnerów [On the justified reasons for Poland's non-accession to the regulations number 2016/1103 and 2016/1104 concerning internal and external relations of spouses and registered partners].
3. Gołaczyński, J., Popiołek, W. (eds.) *Kolizyjne i Procesowe Aspekty Prawa Rodzinnego* [Conflict of Laws and Procedural Aspects of Family Law], pp. 105–115. C.H. Beck Verlag, Warszawa (2019)
4. Kraljić, S.: Same-sex partnerships in eastern Europe: marriage, registration or no regulation? In: Boele-Woelki, K., Fuchs, A. (eds.) *Same Sex Relationships and Beyond. Gender Matters in the EU*, pp. 55–75. Intersentia, Cambridge (2017)
5. González Beilfuss, C.: The proposals on council regulations in matters of matrimonial property regimes and on the property consequences of registered partnerships: interactions between private international law and substantive law. In: Lauroba Lacasa, E., Ginebra Molins, M.

- (eds.) *Régimes matrimoniaux de participation aux acquêts et autres mécanismes participatifs entre époux en Europe*, pp. 171–187. Société de législation comparée, Paris (2016)
6. Dutta, A.: Beyond husband and wife–new couple regimes and the European property regulations. *Yearbook of Private International Law* XIX, pp. 145–158 (2017/2018)
7. Wysocka-Bar, A. Enhanced cooperation in property matters in the EU and non-participating Member States. *ERA Forum* 20, 187–200 (2019). <https://doi.org/10.1007/s12027-019-00562-0>
8. Roger Caratini, Napoléon, L'Archipel, 2002, (ISBN 2-84187-398-6). Cette référence donne le détail des séances d'examen des projets de loi du 17 juillet 1801 au 19 mars 1804 : annexe no 22, interventions de Bonaparte lors de la discussion du Code civil.
9. Ní Shúilleabháin, M. (2019). PRIVATE INTERNATIONAL LAW IMPLICATIONS OF 'EQUAL CIVIL PARTNERSHIPS'. *International and Comparative Law Quarterly*, 68(1), 161-173. doi:10.1017/S0020589318000453
10. European Convention on the Legal Status of Children born out of Wedlock – Explanatory Report – [1975] COETSER 1 (15 October 1975) URL: <http://www.worldlii.org/int/other/COETSER/1975/1.html>

Shevchuk O., Kuz T. The order of the state registration of marriage in Ukraine and the EU member states: the comparative-legal aspect

Summary. The scientific article is devoted to the disclosure of the peculiarities of the international legal regulation of the process of registration and divorce in the EU countries and in Ukraine. The scientific work contains a theoretical and applied analysis of issues related to state regulation of the process of marriage and divorce. The article reveals the legal nature of marriage, analyzes the procedure and conditions of citizens' marriage, as well as the problems of invalidation of marriage, divorce by the state registration of civil status, as well as the judiciary.

Based on the study of scientific works of scientists from different countries and historical periods and analysis of legislation in the field of legal regulation of marriage and divorce, conclusions and proposals for improving the provisions of current administrative legislation governing the registration and dissolution of marriage. Relationships between spouses in marriage are personal and property. Thus in the legislation and judicial practice less attention is paid to personal relations, than property. The legislation of most countries proclaims the principle of equality of spouses in marriage. A woman can take her husband's last name or keep her maiden name. In Germany, each spouse decides at the time of marriage to change their surname, and if they do not agree, the common surname is the surname of the husband. The privileged role of a man's personal name is traditionally observed in England, France and some other countries. Family law abandons the traditions of undisputed power of the husband in the family, including the choice of residence of the spouses.

The co-authors conclude that there are many forms of marriage in the world, but not all of them are legally recognized. Actual marriages and same-sex marriages have received wide legal recognition, which does not exclude the possibility of further consolidation of other forms of marital relations. As a special legal institution, marriage in the legal acts of different countries is mostly considered as a contract, status, partnership or union, but, regardless of the basic concept, the consequence of marriage will be the establishment of a special marital relationship.

Key words: marriage, conditions of marriage, obstacles to marriage registration, acts of civil status, marriage registration, divorce.